

Bojan Munjin

PLAY DOSTOJEVSKI

F. M. Dostojevski: *Zločin i kazna*

Redatelj: Zlatko Sviben

Dramsko kazalište Gavella

Premijera: 19. rujna 2013.

Franjo Dijak kao Raskolnikov

Ovo je ponajprije uzbudljiva predstava odlične glume te klasična drama okrenuta naglavce: u njoj se na jednako heretičan način kabaretski pjeva i pleše, kao što se razmatraju posljednja pitanja i govori o tragediji pojedinca suočenog sa zločinom, svijetom i samim sobom.

U relativno skromnoj ovogodišnjoj produkciji hrvatskog glumišta, u kojoj je, doduše, bilo sijaset rutinskih izvedbi, ali nedovoljno provokativnih autorskih predstava, *Zločin i kazna* u Dramskom kazalištu Gavella poseban je trenutak vitalnog teatra sa smislom i razlogom. Ovu činjenicu posebno treba zahvaliti redatelju ove predstave, Zlatku Svibenu, koji svojim radom neprestano dokazuje da život kazališta, u prvom redu, predstavljaju suptilne i talentirane osobe koje nešto žele priopćiti svijetu, a ne tek zaposlenici koji po inerciji odrađuju svoju večernju šihitu. Njegov *Zločin i kazna* ponajprije je uzbudljiva predstava odlične glume te klasična drama okrenuta naglavce: u njoj se na jednako heretičan način kabaretski pjeva i pleše, kao što se razmatraju posljednja pitanja i govori o tragediji pojedinca suočenog sa zločinom, svijetom i samim sobom. Gledali smo različite kazališne verzije ovog kultnog romana Fjodora Mihajloviča Dostojevskog: negdje se više govorilo o Rusiji, negdje o Bogu, a negdje o socijalnim prilikama koje su u zločin povele siromašnog studenta Raskoljnikova, no, svako vrijeme, kao i kod *Hamleta*, traži novu diskusiju o zločinu i kazni.

Redatelj Sviben iskusnim je zanatskim okom i istančanim nervom koji prepoznaje duh vremena i sudbinska pitanja sklopio ove različite pristupe u cjelinu koja se pred našim očima rastvorila kao mala kazališna magija i kao brevijar temeljnih dilema koje muče svakoga od nas. Tehnički rečeno, Sviben je koristio poznate dramatizacije *Zločina i kazne*; one Bernarda-Marije Koltësa, Andrzeja Wajde i Gastona Batyja, ali ono što je za ovu izvedbu presudno Svibenov je rukopis i osjećanje vremena, u teatru i izvan njega. Koristeći žanr kabarea i operetnog pjevanja u klasičnoj drami, Sviben je osvježio tešku misao Dostojevskog i s malo ironije oslikao današnje vrijeme u kojem se krucijalna čovjekova pitanja postavljaju u ozračju jeftina spektakla i praznih uzbuđenja. Zidovi pozornice preplavljeni su fotokopijama mračnih rečenica Dostojevskog kao da su krvlju ispisane, a u podnožju glumci s ponešto cinizma i pjevušenja u glasu izgovaraju tekst koji govori o mraku ljudske duše i neveseloj stvarnosti društva, punoj sirotinje, bezosjećajnosti i korupcije. Stoga i scenografija

Ane Martine Bakić i Ivane Knez djeluje i kao lako sklopiva lego-slagalica u kojoj po nekom brzom filmskom ritmu junaci dolaze i prolaze, ali i kao zlokobna konstrukcija vješala za koja kandidata uvijek ima, oslikavajući današnje vrijeme zavodljive jednostavnosti u kojem nas velike traume, osobne i kolektivne, ipak nepogrešivo sustižu.

Sviben je, također, majstor epske priče, pa Rusije, prapoparaca, votke i prostodušnih seljaka u predstavi ima napretak, ali na kraju dana Svibenu je u metafizičkoj jednakosti o zločinu i kazni važna točka koja je naoko staromodna, ali vrlo suvremena: priznanje. U današnjem relativističkom vremenu u kojem se vladajuća filozofija, s parolom "sve može proći", ne pita o vrednotama, o dobru i zlu i smislu naših djela – Sviben inzistira na tome da u jednom trenutku sami sebi moramo podvući crtu i priznati da smo pogriješili. A griješili smo puno. Ovaj Svibenov zahtjev važan je u kazalištu i oko njega: u eri postmodernizma, koji je postao alibi mnogima da izbjegnju odgovornost za vlastite stavove, neprestano u kazalištu slušamo uvriježenu mantru kako "umjetnost tek postavlja pitanja" ali često takav "artizam" proizvodi samo osobne frustracije, neukus, grozote bez iskupljenja i publiku koja nema šanse za katarzu. U razumijevanju Dostojevskog i aktualizacije njegovih misli, Sviben je više nego jasan: dvadeseto stoljeće ubilo je Boga i umjesto Krista – bogočovjeka, postavilo čovjekoboga, koji je postao sam sebi kriterijem i sam sebi dovoljnim. U takvu svijetu u kojem upravo živimo mogući su stoga nakazni politički režimi, samovolja, sebičnost moćnika i zločin bez kazne. Zato Raskolnikovov zločin ubijanja starice lihvarke, jer je sebi dao pravo "da istribebi štetočine da bi svijet išao dalje", u ovakvoj Gavellinij predstavi isplivava kao temeljni problem suvremene civilizacije koja samouvjerenjo vjeruje u vlastite kriterije i pliva u samozadovoljstvu, nespremna da se ponizno zagleda u samu sebe i svoje propuste. Ili, kako o današnjem dobu govori mudra Marguerite Yourcenar: "Zloupotreba snaga stečenih pomoću mentalnih disciplina, radi zadovoljenja pohlepe, gordosti i volje za moći, ne poništava te snage nego ih *ipso facto* baca natrag u svijet u kojem svaka akcija nešto izaziva i svaka prekomjerna sila okreće se protiv svog posjednika..." Takav Raskolnikov, u odličnoj interpretaciji Franje Dijaka, pravi je antijunak našeg vremena koji, kao James Dean na motoru, juri kroz svijet sa svojom

istinom pravde, koju bi poput njega danas željeli dijeliti mnogi; bivši ljevičari, novi desničari, anarhisti okupljeni oko pokreta Occupy, neoliberalni menadžeri, osiromašeni gubitnici tranzicije, klerikalni zanesenjaci, spasitelji svijeta i nacionalisti svih boja. Posljednja istina vrlo je osobna, bez kolektivne buke i medijskog spektakla: u zadnjoj sceni *Zločina i kazne* redatelj Sviben izvodi glavnog glumca, nakon što već ima dovoljno mrtvih i unesrećenih, što od sjekire, što od tuberkuloze, što od čemerna života, da sebi i drugima prizna: kriv sam. Druga temeljna vrijednost ove predstave jest to što je Sviben od ansambla i svih oko njega izvukao najbolje i napravio predstavu koja već ima klub svojih *fanova* i koja se s uzbuđenjem gleda i po nekoliko puta. Umjesto nabiranja pojedinačnih zasluga glumaca i drugih suradnika u ovoj predstavi treba reći da je Gavellin *Zločin i kazna* osvojio ukupno devet nagrada (!) na prestižnom regionalnom kazališnom festivalu u Užicama: pored glavne nagrade, one za najbolju predstavu, nagradu *Ardalion* za najbolju režiju dobio je Zlatko Sviben, za najbolju žensku ulogu nagrađena je Anja Šovagović Despot, za najbolju mušku ulogu Franjo Dijak, nagradu za najbolju epizodnu ulogu osvojio je Ozren Grabarić, nagradu za najbolju kostimografiju osvojila je Marita Čopo, a nagradu za scenografiju Ana Martina Bakić i Ivana Knez. Predstava je također osvojila i nagradu publike kao i nagradu kazališnih kritičara. Fantastično!

Tema zločina i kazne u posljednje vrijeme u širim okvirima zanimala i druga kazališta. Spomenimo dva: prošlogodišnji *Zločin i kazna* u Jugoslavenskom dramskom pozorištu u Beogradu i nešto raniji u Slovenskom mladinskom gledališću u Ljubljani. Predstavu u JDP-u trebalo bi ponajprije gledati u kontekstu kulturnjačkih prilika i estetskih razmirica koje u javnom životu Srbije traju već neko vrijeme. Mlađa generacija redatelja i dramskih pisaca, poučena otužnom stvarnošću srpskog društva, u kojem već dugo više ništa nije sveto i u kojem se sve može premazati zločinom, korupcijom i tajnim igrama ispod stola, više ne želi pristati na kazalište u kojem se s patosom govori o moralu i vrijednostima, jer oni su na ulici već toliko puta brutalno pregaženi. Stoga, za razliku od slavnog JDP-ova *Zločina i kazne* iz 1971. godine s neupitnim prvacima Ljubom Tadićem i Mišom Janketićem, nova kazališna verzija velikog romana odigrana je u minimalističkoj

Foto: Jusevito Rasol

Zločin i kazna, Dramsko kazalište Gavella, Jelena Miholjević, F. Dijak

formi i u istraživačkim uvjetima, koje je tako zdušno prigrlila mlada umjetnička elita. Nema tu ni drame vremena, velikih riječi i osobnih mučnih preispitivanja: novi *Zločin i kazna* u režiji Ane Tomović protječe prije kao gotova ugodna diskusija Raskolnikovova (Nikola Rakočević) i policijskog istražitelja Porfirija (Ljubomir Bandović), nego kao tragedija pojedinca i društva suočenih s zločinom. I ovdje je u fokusu slika suvremenog doba kao bezlične i bljutave kaše odbačenih vrednota, u kojem se jednako dobro snalaze i fašisti i kapitalisti, ali Ana Tomović, kao i cijela njezina generacija, rezignirano ne želi ni na čemu inzistirati. Redateljica to jasno naglašava u programskoj knjžici: "Čovjek se stalno pita, gledajući nepravde oko sebe, kao što ju je Raskolnikov stalno gledao, da li je zločin ako se

tome suprotstavi ili je veći zločin ako baš ništa povodom te nepravde ne učini... ili... što je ono što čovjek mora učiniti da bi postao čovjek (Sartre), odnosno što je to što čovjek nikada ne smije učiniti da bi ostao čovjek (Camus)." Zbog ovakva viđenja problema, upotrijebljena je dramatičnija već spomenutog Andrzeja Wajde koji je pravljajući *Zločin i kaznu* za scenu odabrao dijaloški dvo-boj, a ne socijalni narativ, vjerujući, kako kaže, "u teatar riječi" koji će najbolje objasniti "ideologiju zločina" lišenu efemernih detalja. Tako, za razliku od Svibena, ovdje pitanje posljednjih istina ostaje potpuno otvoreno, sukladno nesretnom balkanskom pejzažu u kojem su te istine mnogim nasilnim rukama iskrivljene do neprepoznatljivosti. Zaključno, moglo bi se reći da JDP-ov *Zločin i kazna* pred-

Zločin i kazna, Jugoslovensko dramsko pozorište, N. Rakočević, Lj. Bandović, M. Živanović

Tema zločina i kazne u posljednje je vrijeme u širim okvirima zanimala i druga kazališta. Spomenimo dva: prošlogodišnji *Zločin i kazna* u Jugoslovenskom dramskom pozorištu u Beogradu i nešto raniji u Slovenskom mladinskom gledališću u Ljubljani.

stavlja neku vrstu *poetike ogorčenih*, odnosno težnji nove generacije da se s promjenom estetskog koda nešto kaže o suvremenom srpskom društvu, manje da se društve-

nom aktualnošću utječe na estetiku, naročito danas kada je to društvo, dolaskom konzervativne kaste na vlast, ponovno krenulo putem nazadnog populizma, kulturnog neukusa i bacanjem estetskih kriterija na duboko začelje. Slovensko mladinsko gledališće i njegov *Zločin i kazna* ponajprije predstavljaju nastavak solidne tradicije slovenskog teatra u kojem se u pravilu dobro glumi u ozračju utjecaja suvremene kazališne estetike, naročito one nje-mačke, oboružane jakom ekspresivnošću i povišenim realizmom. Ovaj teatar nikada nije bio naročito epski raskošan niti postdramski eksperimentalan: on je, doduše, uvijek birao velike teme ali se prema njima ponašao jednako intelektualno ležerno kao i glumački superiorno, zato što

Zločin i kazna, Slovensko mladinsko gledališće, R. Šalehar, B. Kos, I. Godnič, Ž. Has, D. Varga

je svoju snagu crpio u društvu koje, barem u novijoj povijesti, nije bilo ni ratom opustošeno, niti je trpilo u siromaštvu i socijalnom beznadu. Zato je *Zločin i kazna* u režiji Diega Debree opis toga "kakvi mogu biti ljudi u graničnim situacijama", što predstavlja omiljenu temu ovog redatelja još od *Kraljice Margot* i *Sumraka bogova*: predstava je glumački precizno hladna i vizualno dojmljiva, kao da gledamo mračne slike Hieronymusa Boscha, ali ona nije naročito poticajna za ispitivanje današnjih pitanja i brušenje aktualnog stanja duhova.

Na kraju, ovaj *play Dostojevski* neka je vrsta pohvale Zlatku Svibenu i njegovu radu, ali ta je namjera opravdana i, nadam se, duboko poštena: ovaj se redatelj nikada

nije gurao u prve redove, radio je relativno malo ali kvalitetno, sudjelovao je, ako se sjetimo Kugla-glumišta, u novim i emancipatorskim pokretima, bio je direktor renomiranih teatarata i odlazio u sivu provinciju, odgajao je na kazališnim akademijama mlade i znatljne ljude, praveći pritom probleme lokalnoj birokraciji i učmalom načinu mišljenja – i ne sjećam se da je ikada naricao nad svojom sudbinom i isticao vlastite zasluge. U četiri protekla desetljeća Svibenu sokuvi dobra kazališta, osobne nenametljivosti, kao i njegove sazrele i promišljene misli, fermentirali su u dobro vino koje, tako rijetko počašćeni, sa silnim zadovoljstvom ispijamo u ovoj Gavellinoj predstavi.